

Tradhisi Kebo-Keboan ing Desa Alasmalang lan Tradhisi Keboan ing Desa Aliyan Kabupaten Banyuwangi

Sururi Nur Susanti

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
sururisusanti@mhs.unesa.ac.id

Drs. Sukarman, M.Si.

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Tradhisi Kebo-Keboan lan Tradhisi Keboan yaiku tradhisi kang ditindakake ing loro desa yaiku Desa Alasmalang Kecamatan Singojuruh lan Desa Aliyan Kecamatan Rogojampi. Tradhisi iki ana saben setaun sepisan ing sasi Sura. Underan panliten iki yaiku: (1) kepriye mula bukane anane TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan, (2) kepriye aspek bentuk lan maknane kang ana ing TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan, (3) kepriye wujud komparasi antaraning TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan, (4) kepriye upaya pelestarian TKK lan TK ing kabupaten Banyuwangi.

Tujuwan panliten, yaiku: (1) ngandharake ngenani mula bukane TKK lan TK, (2) ngandharake aspek bentuk lan maknane kang ana ing TKK lan TK, (3) ngandharake wujud komparasi kang ana ing sajrone TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan, (4) ngandharake upaya pelestarian masyarakat lan pamerintah Banyuwangi marang TKK lan TK. Konsep lan teori digunakake ing panliten iki yaiku konsep etnologi budaya. Panliten iki nggunakake ancangan deskriptif komparatif kanthi pendekatan budaya. Dhata ing panliten iki awujud data lesan lan data awujud barang. Tatacara analisis dhata panliten iki nggunakake transkrip dhata, verifikasi dhata, idhentifikasi dhata lan penafsiran dhata.

Asile panliten yaiku nuduhake sejarah anane TKK lan TK kang nduweni sesambungan karo dhanyang lan pundhen desa yaiku Mbah Buyut Karti lan Mbah Buyut Wongso Kenongo. Wujud lan makna kang kinandut ing sajrone TKK lan TK ana loro, yaiku tatalaku lan ubarampe. Makna kang kinandut ing sajrone ubarampe lan tatalaku uga nduwane gegayutan marang alam semesta lan Dewi Sri minangka dewi kang dipercaya dadi dewi pari. Wujud komparasi kang tuwuh ing TKK lan TK kaperang dadi rong aspek yaiku aspek kang beda lan aspek kang padha. Banjur upaya kang ditindakake kanggo nglestarekake TKK lan TK yaiku, didadekake adicara taunan lan festival budaya kabupaten, dikenalake marang masyarakat liya mligine para pamudha, lan pamerintah kudu milu nyengkuyung lan menehi surungan anggane nguri-uri kabudayan ing desa Alasmalang lan desa Aliyan.

Tembung wigati : etnologi, tradhisi kebo-keboan lan keboan.

PURWAKA

Bageyan purwaka iki diprinci dadi limang subbab, yaiku (1) landhesane panliten, (2) punjere panliten, (3) tujuwane panliten, (4) paedhahe panliten, (5) watesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan. Luwih jangeke ing ngisor iki.

Landhesane Panliten

Tradhisi kalebu warisan budaya arupa kabiasaan kang mesti ditindakake lan disengkuyung masyarakat wiwit jaman biyen nganti saiki. Tradhisi isih ditindakake dening masyarakat utawa klompok masyarakat tartamtu kang ana gayutane karo panguripan. Tradhisi bisa ana amarga kabiasaan kang ditindakake lan diterusake saka generasi marang generasi sabanjure, lumantar tulisan (ora lisan) lan tuturan (lisan) supaya bisa njaga lan nglestarekake tradhisi. Tradhisi minangka perangan saka kabudayaan kang dadi pambeda antarane tradhisi ing saben dhaerah. Tradhisi kasebut nduweni titikan, wujud, uga makna kang beda sajrone nindakake tradhisi kasebut.

Kabudayan nduweni teges sakabehe pamikir lan asil karyane manungsa kanthi sarana pakulinan anggane padha ngangsu kawruh (Koentjaraningrat, 1987:15).

Sajrone kabudayaan uga nduweni titikan kang mirunggan utawa ciri khas. Titikan kang mirunggan ing kabudayan iku dhewe bisa dideleng saka karakteristike, saengga bisa mbedakake kabudayan kang ana ing saben dhaerah. Kabudayan saben dhaerah nduweni makna uga simbol kang beda-beda. Kabudayan kuwi tuwuh lan ngrembaka sajrone panguripane manungsa, uga karipta saka pamikiran manungsa. Manungsa ora bisa urip tanpa anane kabudayan, semana uga kabudayan ora bakal ana tanpa masyarakat panyengkuyunge. Panliten budaya asipat dinamis lan dialektis (Endraswara, 2006:1). Kabudayan nuswantara miturut Sudikan (2001: 4) bisa diperang dadi telu, yaiku kabudayan lokal, kabudayan dhaerah lan kabudayan nasional. Katelu kabudayan kasebut ora bisa uwal saka siji lan sijine, amarga katelune padha nduweni sesambungan. Kabudayan suku bangsa utawa kabudayan dhaerah mujudake asile saklompok manungsa kang kaiket dening *kesadaran*, rasa idhentitas lan anane upaya ndadekake siji budaya kang ana ing dhaerah utawa suku bangsa tartamtu.

Salah sawijining kabudayan kang ngrembaka lan nduweni panyengkuyung kang akeh yaiku kabudayan Jawa. Miturut Sudikan (2001:5) kabudayaan dhaerah

yaiku kabiasaan kang wis dilakoni wiwit jaman biyen kang diwarisake karo para leluhur marang keturunan. Kabudayan diperang dadi telu yaiku kabudayaan lokal, kabudayaan dhaerah lan kabudayaan nasional, saka katelu kabudayan kuwi uga nduweni sesambungan antar kabudayan siji lan sijine. Kabudayaan lokal lan kabudayaan dhaerah kang nduweni pengaruh lan sesambungan kang rumaket banget. Kabudayan lokal yaiku wujud kagiyatan-kagiyatan panguripan saka warga kang wis dadi bageyane masyarakat kang kasusun saka sawijining suku bangsa, saengga kagiyatan kasebut nduweni pranata-pranata sosial kang sumbere saka kabudayan-kabudayan suku bangsa asline, uga bisa mangaribawani tumrap kabudayan nasional. Kabudayan lokal minangka gambaran saka manekawernane budaya kang ana ing dhaerah tartamtu lan minangka idhentitas dhiri sawijining masyarakat. Kabudayan dhaerah lan kabudayan lokal nduweni gegayutan kang rumaket banget khusus ing adat istiadat lan tradhisi dhaerah. Adat istiadat bisa diartiake minangka ukum lan aturan kang sumirat uga wis rumaket lan dipercaya dening masyarakat. Salah sawijine masyarakat kang isih nglestariake lan nguri-uri kabudayan lokal lan adat istiadate yaiku masyarakat suku Osing ing Banyuwangi.

Suku Osing kalebu suku asli utawa pendhudhuk asli kang manggon lan urip ing Kabupaten Banyuwangi. Suku Osing nduweni basa lokal yaiku basa Osing. Basa Osing lan basa Jawa kang nduweni babon basa kang padha yaiku basa Jawa Kuna nanging basa Jawa lan basa Osing kang ngalami owah-owahan lan proses pangembangan basa kang beda (Harusantosa ing sajrone Syaiful, 2015: 14). Basa Osing lan budaya Osing kang isih dijaga uga ditindakake karo masyarakat suku Osing ing Banyuwangi. Miturut Kepala Bidang Kebudayaan Dinas Pariwisata, suku Osing minangka suku asli Kabupaten Banyuwangi, nanging suku kasebut mung manggon ing dhaerah tengah kabupaten Banyuwangi. Dhaerah kasebut antarane kecamatan Songgon, Glagah, Singojuruh, Rogojampi, Genteng, Giri, Cluring, lan Kabat. Suku Osing kang nganut kapitayan lan ajaran agama Islam, nanging isih percaya ngenani kakuwatan ghoib lan roh leluhure. Lumantar tradhisi lan budaya-budaya kang nduweni gegayutan karo bab-bab kang magis lan mistis. Masyarakat suku Osing kang dikenal dadi masyarakat kang akeh kabudayaan lan tradhisi dhaerah. Salah sawijine tradhisi mistis kang ana ing Banyuwangi yaiku Tradhisi Kebo-Keboan lan Tradhisi Keboan. Tradhisi Kebo-Keboan lan Tradhisi Keboan minangka tradhisi mistis kang isih ditindakake lan dipercaya ing masyarakat Osing. Mula sajrone panliten iki, kang dikaji panliti kanggo ngonceli lan mbedakake tradhisi kang ana ing rong desa yaiku ing desa Alasmalang, kecamatan Singojuruh, lan desa Aliyan, kecamatan Rogojampi, kabupaten Banyuwangi.

Tradhisi Kebo-Keboan lan Tradhisi Keboan kang kalebu warisan budaya saka leluhur kang isih ajeg lan lestari nganti saiki ing kabupaten Banyuwangi. Banyuwangi minangka kabupaten kang manggon ing sisih kidul wetan (*tenggara*) pulo Jawa kang kalebu provinsi Jawa Timur. Banyuwangi kalebu kabupaten kang isih kenthel banget anggone babagan kabudayaan

lan adat istiadat. Masyarakat uga njaga lan nglestariake adat istiadat lan tradhisi kang dadi kabudayan khase. Tradhisi Kebo-Keboan (dicekakake dadi TKK) lan Tradhisi Keboan (dicekakake dadi TK) minangka tradhisi kang wis ana wiwit jaman biyen ing desa Alasmalang lan desa Aliyan kabupaten Banyuwangi. Kebo-keboan lan Keboan kalebu tradisi dhaerah kang isih diuri-uri nganti saiki, uga gawe narik kawigaten para wisatawan asing kang asale saka manca. TKK lan TK kang ditindakake saben wulan Sura ing rong desa yaiku ing desa Alasmalang lan desa Aliyan kang duweni wujud lan titikan kang mirunggan.

Panliten iki bakal ngonceli apa kang ana sajrone TKK lan TK. Bab kang dionceli ing antranane yaiku ngenani cerita asal mulane TKK lan TK, wujud lan makna kang kinandut ing sajrone tatalakun lan ubarampe tradhisi, komparasi budaya kang ana ing sajrone TKK lan TK, lan upaya pelestarian kang ditindakake karo masyarakat lan pamerintah kabupaten Banyuwangi tumrap TKK lan TK. Adhedhasar sakabehe bab kasebut, mula panliti menehi irah-irahan tumrap panliten iki yaiku *Tradhisi Kebo-Keboan ing Desa Alasmalang lan Tradhisi Keboan ing Desa Aliyan Kabupaten Banyuwangi*.

Panliten iki nggunakane titingan etnologi budaya lan nganggo teori etnologi konsep bandhingan budaya amarga ing tradhisi iki nduweni titikan mirunggan kang dadi pembeda lan pepadhan antara tradhisi siji lan sijine. Panliten iki kalebu panliten dheskriptif komparatif kang nлити bab kang dadi pepadhan lan pamedane ngenani sawijine kabudayan kang ditujukake marang wujud, makna, tatalaku, pembeda, pepadhan, lan upaya pelestarian kang ditindakake masyarakat. Dheskriptif komparatif uga mbandingane loro utawa luwih saka kabudayaan kanthi cara ndeleng panyebab lan unsur-unsur kabudayaan kang dadi konteks panguripan ing masyarakat.

Underane Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten kang wis diandharake ing dhuwur, mula bisa didudut perkara-perkara kang bakal dionceli ing panliten iki yaiku:

- 1) Kepriye mula bukanane anane TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan?
- 2) Kepriye aspek bentuk lan maknane kang ana ing TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan?
- 3) Kepriye wujud komparasi antaraning TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan?
- 4) Kepriye upaya pelestarian TKK lan TK ing kabupaten Banyuwangi?

Tujuwane Panliten

Adhedhasar underane panliten ing ndhuwur bisa ditemokake tujuwan panliten kaya ing ngisor iki:

- 1) Ngandharake ngenani mula bukanane TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan.
- 2) Ngandharake aspek bentuk lan maknane kang ana ing TKK lan TK.

- 3) Ngandharake wujud komparasi kang ana ing sajrone TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan.
- 4) Ngandharake upaya pelestarian masyarakat Banyuwangi marang TKK lan TK.

Paedahe Panliten

Asile panliten ngenani ing TKK lan TK kang dilakoni karo loro desa yaiku, desa Alasmalang, kecamatan Singojuruh, lan desa Aliyan kecamatan Rogojampi, kabupaten Banyuwangi iki nduweni patang paedah, yaiku:

- 1) Nglestarekake kabudayan Jawa mligine TKK lan TK ing kabupaten Banyuwangi
- 2) Menahi lan nambahi kaweruh ngenani TKK lan TK kang ana ing loro desa anggone nglakokake ing siji kabupaten kang nduweni makna lan maksut padha, kanggo inventarisasi lan kanggo golek nilai budaya sarta kanggo ndudhah nilai budaya lan kearifan lokal.
- 3) Sarana kanggo ngeluri lan nglestarekake kabudayan Jawa saka warisan leluhur TKK lan TK ing kabupaten Banyuwangi.
- 4) Kanggo dhokumentasi, mligine tumrap masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan ing babagan kabudayan amrih tansah dijaga lan diuri-uri supaya bisa dimengerteni kabeh dhaerah saka sajabene desa Alasmalang lan desa Aliyan.
- 5) Sumbangan *referensi* kabudayan Jawa tumrap piwulangan basa Jawa ing sekolah-sekolah.

Watesane Panliten

Wewatesan kang dikarepake ing sajrone panliten iki yaiku supaya pamaos bisa mengerteni lan ora menahi tapsiran liya ngenani kasile panliten iki. Amarga kang dadi objek paliten iki ana ing rong panggonan kang beda desa lan beda kecamatan. Tujuwan saka anane wewatesan panliten iki supaya ora uwal lan trep saka konsep kang wis karonce saka wiwitan nganti pungkasan. Wewatesan prakara iki yaiku:

- 1) Ngrembug babagan mula bukane TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan.
- 2) Aspek bentuk lan makna tartamtu kang ana ing sajrone tatalaku TKK lan TK
- 3) Studi bandhingan utawa komparasi budaya kang mbandhingake antara TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan saka mula bukane, faktor kang dadi panyebabe lan dipercayane dening masyarakat gunakake konsep lan teori etnologi budaya.
- 4) Upaya kanggo nglestarekake TKK lan TK ing kabupaten Banyuwangi.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Panlitan Kang Saemper

Fungsi panliten kang saemper sajrone panliten yaiku kanggo nggoleki teori lan kajian kang pada uga bisa dadi pambada antarane panliten kang wis ana karo panliten kang durung ana. Saliyane kuwi uga bisa mbandhingake panliten kang wis ana karo panliten kang arep diteliti lumantar objek, teori, lan kajian. Panliten

saemper kang ngrembug babagan ngenani tradisi iki wis ana lan akeh jinise. Kayata Tradhisi Sinongkelan ing Desa Prambon Kecamatan Tugu Kabupaten Trenggalek (Tintingan Budaya) kang diteliti dening Rama Ditya Pranandha Yudha (2017). Asile saka panliten ngandharake mula bukane Tradisi Sinongkelan sing asale saka Wewaler Kanjeng Sinongkel supaya saben taun ing sasi Sela dina Jemuwah Legi dianakake bersih desa maksude bersih desa iku gawe bersihe badani para manungsa secara lair lan batin. Ngandharake tatarakite Tradhisi Sinongkelan kang awujud nyadran utawa bersih desa, ngandharake wujud, lan maknane saka ubarampe ing Tradhisi Sinongkelan.

Panliten saemper kapindo yaiku panliten kang diteliti dening Agnes Dina Sari (2014) ngenani Kesenian Bantengan ing Tlatah Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto (Antropologi Simbolik) Panliten iki ngandharake babagan mula bukane seni bantengan saka seni silat/olah kanuragan bela dhir, tatarakit lan tatalakune kang kudu dilakokake ing panggonan amba lan tinarbuka uga dipengeti saben acara-acra tartamtu mligine ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto.

Panliten kang katelu yaiku “Kesenian Banthengan Mojokerto Kajian Makna Simbolik dan Nilai Moral” (2013) dening Ruri Darma Desprianto saka Pendhidhikan Sejarah UNESA. Panliten iki ngrembug babagan sejarah anane kesenian banthengan ing desa Claket Kecamatan Pacet Kabupaten Mojokerto, makna simbolik lan nilai moral, sarta pamase masyarakat Mojokerto anggoning nglestariake kesenian Banthengan.

Panliten sabanjure yaiku kanthi judul “Mantra dalam Upacara Adat Kebo-Keboan Masyarakat Using Banyuwangi (2011) dening Febriyanti Ade Terina saka Pendhidhikan Bahasa dan Seni UNEJ. Panliten iki ngandharake makna lan gayutane mantra kang digawe nalika nglakoni upacara kebo-keboan. Mantra kang digawe nalika nglakoni upacara adat kebo-keboan dianggep mistis lan sakral, kang dipercaya para masyarakat nduweni sesambungan karo panguripan sabanjure.

Saka andharan lan jlentrehan panliten uga kasile panliten kanggo mbedakake panliten sadurung karo panliten saiki, yaiku objek panliten kang diteliti. Objek kang diteliti ing panliten iki yaiku tradhisi kebo-keboan ing kabupaten Banyuwangi kang kaperang dadi loro yaiku TKK ing desa Alasmalang lan TK ing desa Aliyan kang akhire nuwuhake komparasi budaya. Konsep kang gegayutan karo punjering panliten yaiku konsep kabudayaan, konsep masyarakat lan etnisitas Jawa, konsep folklor, konsep tradhisi lan adat istiadat, konsep bandhingan, konsep semiotik, lan konsep pelestarian budaya kang ana gegayutane karo irah-irahan sing diteliti. Panliten iki nduweni punjeran ing sejarah dilaksanakake TKK lan TK, makna lan bentuke tatalaku uga ubarampe, aspek komparasi arupa pambada lan pepadhane TKK lan TK, lan upaya pelestarian budaya kang ditindakake masyarakat lan pemerintah ing kabupaten Banyuwangi marang TKK lan TK. Panliten iki durung tau diteliti dening mahasiswa Pendhidhikan Basa Lan Sastra Jawa, utawa ing jurusan liya kang ana ing Fakultas Basa Lan Seni uga ing Fakultas liya ing UNESA.

Konsep Budaya

Budaya kang asale saka basa Sansekerta "*buddayah*" saka wujud jamak budhi sing tegese budi utawa akal (Koentjaraningrat, 2004:72). Kabudayan yaiku tembung kang gegayutan karo kabeh sistem gagasan, tumindak lan asil karyane manungsa ing sajroning masyarakat. Manungsa minangka makhluk kang ngiringi lumakune wektu uga seneng nglakoni uji coba saka prakara-prakara anggone ngalahake alam semesta kanthi cara sinau ngenani bab-bab tartamtu, supaya bisa ngasilake budaya lan kesenian kang luhur. Dene miturut pamawas estimologi kabudayan yaiku bab-bab sing nduweni gegayutan karo budi lan pamikirane manungsa (Koentjaraningrat, 2002: 80).

Miturut Sudikan (2001:4) diperang dadi telung jinis, yaiku: (1) kabudayan suku bangsa utawa budaya dhaerah. (2) kabudayan umum utawa lokal, lan (3) kabudayan nasional kang tuwuh amarga masyarakat Indonesia sarujuk marang kabudayaan kasebut. Kabudayan utawa budaya kang ana lan bisa tuwuh amarga anane unsur-unsur universal kang dadi panyurung anane kabudayaan ing sajrone panguripan.

Unsur-unsur kabudayan kasebut kaperang dadi pitung unsur antaraning: (1) bahasa; (2) sistem religi utawa kapittayan; (3) sistem pengetahuan lan pendhidhikan; (4) sistem kemasyarakatan utawa organisasi masyarakat; (5) sistem ekonomi lan mata pencaharian; (6) sistem teknologi lan peralatan, lan (7) sistem kesenian (Koentjaraningrat, 1990: 203-204). Pitung unsur iku dadi pambada lan menahi ciri khas tartamtu ing sajrone kabudayan kang ana ing saben-saben dhaerah. Saka pitung unsur mau bisa diperang maneh dadi sepuluh kabudayaan utawa budaya ing masyarakat Jawa khusus wilayah Jawa Timur. Saka asil panliten kang dilaksanakake Sutarto lan Sudikan (2008:1-2) budaya ing wilayah Jawa Timur kaperang dadi sepuluh jinis wilayah budaya antarane: budaya Mataraman, budaya Panaragan, budaya Arek, budaya Samin, budaya Tengger, budaya Osing, budaya Pandalungan, budaya Madura Pulo, budaya Madura Bawean, lan budaya Madura Kangean. Sepuluh wilayah kabudayaan ing Jawa Timur kang ana lan bisa dibedakake saka pitung unsur universal kang diandharake Koentjaraningrat.

Tradhisi lan Adat Istiadat

Tradhisi kanthi *etimologis* tegese yaiku adat pakulinan kang wis diwarisake dening para leluhur kang isih ditindakake dening masyarakat lan pambiji utawa anggepan yen cara-cara kang wus ana lan ditindakake karo masyarakat minangka cara kang paling becik lan trep (Tim Penyusun, 2003: 1208). Miturut Poerwadarminta (1939: 1069) tradhisi, yaiku sakabehing adat, kapitayan, lan liya-liyane kang wis diwarisake karo para leluhur lan isih ana uga ditindakake dening masyarakat. Mula adat bisa arupa tindakan samubarang kang wis dadi pakulina ing saben dina kang ana ing masyarakat uga wis diwiwiti ing jaman biyen nganthi saiki isih dilaksanakake lan diugemi.

Tradhisi minangka piranti kang ana kanggo njangkepi panguripane masyarakat uga ngrewangi lancar

ngrembakake saben pawongan. Saka andharan iki njlentrehake yen tradhisi minangka budaya kang sipate luhur lan diturunake karo para leluhur ing sajrone masyarakat, kang sipate amba uga bisa ngrembaka karo lingkungan alam lan majune jaman. Kaya dene TKK lan TK kang ana ing Banyuwangi, minangka tradhisi kang luhur lan diturunake marang generasi sabanjure.

Konsep Masyarakat lan Etnis Jawa

Masyarakat utawa kumpulaning pawongan kang mbentuk kelompok kang manggon lan urip ing panggonan tartamtu uga nglakoni kegiatan tartamtu. Masyarakat uga mbentuk sistem semi katutup ing sajrone panguripan ana kadadean intreaksi sosial kang ditindakake karo individu lan individu, individu lan kelompok, kelompok lan kelompok utawa etnis. Etnis artine suku bangsa kang kaperang saka ras lan *trah* (*garis keturunan*). Miturut Koentjaraningrat (1990: 144) masyarakat yaiku kumpulaning manungsa kang nglakoni interisaksi sosial lan pasrawungan. Manungsa kasebut uga nduweni rasa nyawiji lan prasarana kang digunakake karo para wargane kanggo nglakoni interaksi sosial. Tembung masyarakat asale saka tembung basa Arab "*syaraka*" ateges mula cawe-cawe. Mula bisa ditegesi yen masyarakat minangka kumpulaning manungsa ing panggonan tartamtu bisa diarani masyarakat. Salah sawijine masyarkat kang urip ing Banyuwangi kang diarani Etnis Osing utawa suku Osing.

Suku Osing kang dipercaya dadi suku asli kang manggon ing Banyuwangi. Osing miturut pamawas etimologis asale saka tembung "*sing utawa hing*" kang tegese "*ora*" (Daru Suprpta ing sajrone Sutarto 2008:133), kang nduweni maksud ngenani pawongan kang ora gelem ninggalake wilayah Blambangan kang saiki dadi kabupaten Banyuwangi nalika ing jaman semana ana perang Puputan Bayu anggone golek aman lan luwih slamet (Azizah, 2014:26). Banjur saka kadadean kuwi pawongan kang isih manggon ing wilayah Blambangan iku diarani wong Osing utawa "*wong sing ora gelem ninggalake bumi kelairane*" anggone golek aman saka uberan para penjajah.

Konsep Etnologi Budaya

Etnologi budaya yaiku cabang ilmu saka antropologi kang nyinaoni lan neliti babagan kabudayan kang ana ing sajrone etnis utawa suku bangsa saka sudut pandang komparatif lan historis. Miturut Endraswasa (2015: 1) etinologi yaiku ilmu kang nyinaoni *perbandhingan* antara budaya saka mula bukane utawa cerita sejarah, tujuwan anane kabudayaan, sikap sosial lan kajiwane masyarakat tumrap kabudayan kang ana ing dhaerah tartamtu mligine ing budaya Jawa, dadi sarana kanggo nliti bangsa saka sisi budaya Jawa diarani etnologi Jawa. Carane mahami objek panliten kang dadi pambada lan pepadha kang sumber saka *perbandhingan*, ora bisa ngandharake yen *relativistic* ora nduweni titik temu marang komparasi.

Etnologi dhewe asale saka tembung *ethnos* kang nduweni arti bangsa, lan *logos* kang artine ilmu pengetahuan, sahingga etnologi yaiku ilmu kang nyinaoni ngenani bangsa, suku bangsa, lan budaya kang ana uga

isih dilaksanakake ing sajrone suku bangsa. Etnologi utawa ilmu etnis kang nyinaoni babagan pambada lan pepadhane kabudayan kang ana ing saben suku bangsa lan masyarakat ing saben dhaerah tartamtu, mligine ing masyarakat Jawa. Etnologi nлити budaya kang ana ing sawijining etnis utawa suku bangsa kanthi cara komparatif kanthi tujuwan supaya bisa mangerteni ngenani cerita sejarah lan proses evaluasi sarta panyebarane kabudayan kasebut.

Konsep Bandhingan Budaya

Budaya siji bisa dibandhingake karo budaya liyane, gunakake bandhingan budaya. Bandhingan budaya digunakake kanggo nemokake aspek kang memper diarani varian. Varian kang ditemokake bisa nuntun sepira adohe pepadhan lan pambada ing budaya kang diteliti (Endraswara 2015: 75). Bandhingan utawa luwih dikenal komparasi, komparasi asale saka basa Inggris *compare*, tegese mbandhingake anggone bisa nemokake pepadhan lan pambadane saka loro utawa luwih saka objek kang diteliti (Depdikbut, 1997: 515). Dene miturut Nazir (2005: 58) bandhingan utawa komparasi yaiku panliten dheskriptif kang nлити ngenani sebab akibat, faktor-faktor kang dadi panyebab bisa anane tradhisi utawa ritual tartamtu kang ana ing sajrone masyarakat.

Bandhingan budaya sipate relatif, relativitas budaya bisa digunakake kanggo mahami lan mangerteni maneka wernane budaya kang ana ing saben-saben etnis utawa suku bangsa. Sajrone panliten budaya manekawenane aturan kang ana ing budaya bisa dadi pambada yaiku nalika ana sawijining kadadean ing masyarakat arupa fenomena kang kudu dicatat utawa dadi variasi-variasi kang diarani realitisme. Lan keragaman ora mung disawang saka fenomena utawa kadadean tartamtu nanging kudu diteliti lan dijlentrehake kanthi cetha (Endraswara, 2015: 77). Bandhingan budaya asring mraktekake transferabilitas, utawa proses mindhahake unsur-unsur budaya tartamtu marang budaya liyane kang nduweni unsur pepadhan. Bandhingan budaya kang sipate relatif dadi condhong ing penggolongan lan nyajiake dhata kanthi cara tartamtu kang ndadekake dhata kasebut bisa dimangeteni tumrap saben individu.

Konsep Simbol lan Makna

Budaya Jawa kang kebak marang simbol, mula etnologi jawa bisa dienggo kanggo nлити aspek simbol lan mistik kejawen (Endraswara, 2015: 2). Ora bedha karo andhrane C.Kluckon ing sajrone Koentjaraningrat (1990: 190-199) yen sajrone panguripane manungsa kebak marang kabudayan khas ing sajrone sistem budaya kang nggunakake simbol minangka piranti kanggo nitipake pesen, makna, utawa piweling tumrap masyarakat kang dadi panyengkuyunge. Kabudayan lan manungsa sejatine nduweni sesambungan kang rumaket amarag kabudayan kang ngandhut makna, nilai, uga pamikiran manungsa minangka pangripta. Simbol utawa tandha kudu dipahami uga dimangerteni kanthi pener lan bener, mula anggone menehi pangerten ngenani simbol gunakake teori semiotik.

Teori semiotik yaiku teori kang ngandharake babagan simbol lan tandha kang diwenehake marang

piranti-piranti tartamtu. Anggone mangerteni lan mahami simbol-simbol kang ana ing sajrone tradhisi nggunakake perangan kayata: (1) tandha iku dhewe, (2) bab kang dintndhani, (3) sawijining tandha anyar kang dumadi ing batine sing nampa (Pierce sajrone Luxemburg, 1992: 46).

Upaya Ngelstariake Budaya

Nglestariake budaya utawa luwih dikenal nguri-uri budaya yaiku upaya kang ditindakake masyarakat tumrap kabudayan tartamtu kang wis ana lan diwiwiti ing jaman biyen, supaya ora mungkret lan sansaya ilang. Koentjaraningrat (2010: 185-189) ngandharake telung unsur upaya kanggo nguri-uri utawa nglestariake kabudayan yaiku 1) Internalisasi utawa upaya nguri-uri kabudayaan nganggo rasa kang dinduweni manungsa antarane yaiku hasrat, nafsu, lan emosi uga manungsa nduweni sipat ora bakal puas saengga bakal kawujud rasa nguri-uri utawa nglestariake saka awake dhewe lan tradhisi. 2) Sosialisasi utawa proses kang wis ditindakake kanthi cara turun temurun kang wis dilaksanakake saka jaman biyen nganti saiki. Lan 3) Enkulturasi utawa pengaruh saka masyarakat liya kang melu nyengkuyung tradhisi kanthi apik lan melu nglestariake kabudayan dhaerah kasebut.

Lelandhesan Analisis

Konsep kang kapisan yaiku konsep etnologi kang diandharake Haviland. Haviland (sajrone Endraswara 2015: 2) ngandharake babagan etnologi kang kudu perspektif holistik, maksute yaiku para panliti kang nyinaoni babagan etnologi kudu bisa mahami lan mangerteni budaya etnis kanthi cara komparatif kanthi tujuwan bisa mangerteni babagan sejarah anane tradhisi ing saben etnis lan proses evolusi uga panyebaraning budaya ing dunya.

Konsep kapindho yaiku nintingi bab aspek bentuk lan makna ing sajrone tandha arupa simbol kang ana sajrone tatalaku lan ubarampe TTK lan TK. TTK lan TK kang dilaksanake ing desa Alasmalang lan desa Aliyankang nggunakake piranti ubarampe lan urutan tatalaku kang mirunggan kanggo diteliti kanthi jero. Konsep lan teori kang digunakake kanggo ndhudhah makna lan simbol kang tuwuh lan dipercaya dening masyarakat nggunakake teori semiotik kang diandharake Pierce. Teori semiotik yaiku teori kang ngandharake babagan simbol lan tandha kang diwenehake marang piranti-piranti tartamtu. Anggone mangerteni lan mahami simbol-simbol kang ana ing sajrone tradhisi nggunakake perangan kayata: (1) tandha iku dewe, (2) bab kang ditandhani, lan (3) sawijining tandha anyar kang dumadi ing batine sing nampa (Luxemburg, 1992: 46). Saka telung faktor iku bisa nemtokake tandha ing sawijining makna.

Konsep katelu yaiku konsep etnologi budaya kang diandharake Endraswara lan konsep bandhingan budaya. Miturut Endraswara (2015: 1) etnologi yaiku ilmu kang nyinaoni *perbandhingan* antara budaya saka mula bukane utawa cerita sejarah, tujuwan anane kabudayaan, sikap sosial lan kajiwane masyarakat tumrap kabudayan kang ana ing dhaerah. TTK lan TK uga nduweni crita asal mulane ritual tradhisi kasebut bisa ana lan kalaksanan.

Saka crita kang ana lan dipercaya dening masyarakat desa TKK lan TK gawa pengaruh sosial lan kajiwané masyarakat kanggo nglestariaké kabudayan. Bandhingan budaya digunakaké kanggo nemokaké aspek kang memper diarani varian. Varian kang ditemokaké bisa nuntun sepira adohe pepadhan lan pambada ing budaya kang diteliti (Endraswara 2015: 75).

Konsep kapapat yaiku upaya masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan anggoné nglestarian kabudayan dhaerah arupa TKK lan TK kang wis ana wiwit jajan biyen, nggunakaké andharan saka Koentjaraningrat (2010: 185-189) kang merang dadi telung unsur upaya kanggo nguri-uri utawa nglestariaké kabudayan yaiku 1) Internalisasi utawa upaya nguri-uri kabudayan nganggo rasa kang dinduweni manungsa antarane yaiku hasrat, nafsu, lan emosi uga manungsa nduweni sipat ora bakal puas saengga bakal kawujud rasa nguri-uri utawa nglestarekake saka awake dhewe lan tradhisi. 2) Sosialisasi utawa proses kang wis ditindakaké kanthi cara turun temurun kang wis dilaksanakaké saka jaman biyen nganti saiki. Lan 3) Enkulturasasi utawa pengaruh saka masyarakat liya kang melu nyengkuyung tradhisi kanthi apik lan melu nglestariaké kabudayan dhaerah kasebut.

TATA CARANE PANLITEN

Ing panliten kanthi irah-irahan "*Tradhisi Kebo-Keboan ing Desa Alasmalang lan Tradhisi Keboan ing Desa Aliyan Kabupaten Banyuwangi*" nggunakaké metode deskripsi komparatif. Arikunto (2013: 310-311) njlentrehake ngenani panliten kang nggunakaké metode dheskriptif komparatif yaiku panliten kang bisa nemokaké pepadhan lan pambadané ngenani samubarang, pawongan, kadadéyan, idhe-idhe tumrap wong kanggo sawijining panliten. Dheskriptif komparatif panliten mbandhingake loro utawa luwih saka kadadéyan kanthi cara ndeleng panyebab lan unsur-unsur kabudayan kang dadi konteks panguripan ing masyarakat. Dheskriptif komparatif budaya kang digayutake karo aspek *historis* utawa sejarah bisa dadi titikan kang mirunggan saka studi bandhingan lan etnologi budaya.

Panliten *komparatif* ing adicara TKK lan TK asipat *dheskriptif*, amarga dhata kang diasilake awujud tetembungan lan saperanangan gambar uga makna kang ngandhut ana ing adicara TKK lan TK. Dhata yaiku katrangan utawa bahan nyata sing bisa didadekake dhasar kajian. Wujude dhata yaiku bisa lesan utawa tulisan kayata cathethan lan rekaman asile wawancara karo informan (Lofland sajrone Moleong, 2011: 157) ing sajrone panliten tradhisi iki bisa dijupuk dhata arupa lisan lan gambar. Dhata kang arupa lisan bisa diarani *informasi lisan* saka *informan*. Dhata kang arupa gambar bisa diarani *dhokumentasi*, dhata iki kuwat banget kanggo njlentrehna lan tanggung jawab panliten marang apa kang wis diteliti.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

4.1 Gegambaran Desa Alasmalang Lan Desa Aliyan

Sadurunge ngrembug ngenani TKK lan TK luwih jero, panliti luwih dhisik njlentrehake ngenani gegambaran alam ing desa Alasmalang lan desa Aliyan nggunakaké dhata etnografi kang asale saka Kantor Balai Desa Alasmalang lan Kantor Balai Desa Aliyan. Panulisan kahanan alam desa lan gayutane kahanan desa lan tradhisi.

4.1.1 Kahanan Alam Desa Alasmalang lan Desa Aliyan

Panggonan geografis perlu diandharake kanggo mangerteni kahanan desa lan kabudayan dhaerah kang isih diuri-uri, kang arep diteliti lan kanggo mangerteni wates panggonan desa kang nglakoni tradhisi kasebut. Dhata *Etnografi* iki dijupuk saka Kantor Balai Desa Alasmalang lan Desa Aliyan. Desa Alasmalang lan desa Aliyan minangka tangga desa nanging beda kecamatan kang isih nguri-uri TKK lan TK.

Desa Alasmalang manggon ing kecamatan Singojuruh, winatesan langsung karo desa Singojuruh ing sisih kulon, desa Lemahbang Kulon ing sisih elor, desa Benelan Kidul ing sisih wetan, lan desa Gambor ing sisih kidul. Balai Desa Alasmalang kang manggon ing Jl. Ahmad Yani no.3 dusun Karangasem, desa Alasmalang. Kanthi cara geografis tlatah desa Alasmalang ana ing sisih kulon, saka kutha kecamatan Singojuruh watara 2,5 Km lan saka kabupaten Banyuwangi 19 Km. Desa Alasmalang nduweni jembar tlatahe 300.590 Ha/m².

Desa Aliyan yaiku salah sijine desa kang manggon ing kecamatan Rogojampi kabupaten Banyuwangi. Desa iki winatesan langsung karo desa Gambor ing sisih kulon, sisih elore desa Bubuk, sisih wetane ana desa Mangir, lan sisih kidule ana desa Parijatah. Balai Desa Aliyan kang manggon ing Jl. Tawangalun no. 2001 desa Aliyan. Kanthi cara geografis tlatah desa Aliyan ana sisih kidul saka kantor kecamatan lan kabupaten. Jarak kang kudu ditempuh saka kutha kecamatan Rogojampi watara 6,2 Km lan saka kabupetan Banyuwangi 11 Km. Jembare tlatah Desa Aliyan miturut data Monografi taun 2018 nduweni jembar 6.137.195 Ha/m². Jembare lahan ing desa Aliyan kaperang dadi fasilitas umum, pemukiman, tetanen utawa sawah, kebon, area lahan garing, lan area lahan liyane. Ambane tlatah kanggo lahan sawah kang tumata lan kasusuran rapi sakabehe gunakake saluran irigasi saka kali Bomo.

4.1.2 Gegayutane Kahanan Desa lan Tradhisi

Gegambaran desa Alasmalang lan desa Aliyan nduweni pangribawa kang gedhe tumrap kapitayane masyarakat kang wis turun-temurun. Kapitayan iku bisa ndadekake masyarakat gelem njaga kahanan alam sakupenge. Tumindak masyarakat saben dinane bisa uga kaprabawan karo critane TKK lan TK. Njaga kahanan alam minangka sawijine wujud ngrembakake tradhisi kasebut, amarga papan iku dadi sawijine cikal bakal anane crita lisan arupa crita ngenani tradhisi ing desa Alasmalang lan Aliyan. Gegayutane TKK lan TK karo desa yaiku alat perantara kanggo ngucapake rasa syukur dumateng Gusti Kang Maha Agung kang sampun maringi

hasil panen kang akeh, ruwat desa, lan kanggo upacara bersih desa utawa tolak balak supaya desa diadohake saka malapetaka lan bebayan.

Gegambaran alam desa Alasmalang lan desa Aliyan uga nduweni gegayutan karo TKK lan TK. Gegayutane yaiku tatalaku lan ubarampe kang digunakake dening masyarakat nalika dedonga sadurunge nindakake TKK lan TK minangka asil saka tetanem masyakat desa Alasmalang lan desa Aliyan. Banjur masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan uga nduweni pangribawa kang gedhe marang Dewi Sri lan para dhanyang ing desane nalika nindakake TKK lan TK. Masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan minangka salah sawijine masyarakat kang ngrembakake TKK lan TK supaya isih ana ing jaman saiki lan ora ilang kagerus jaman.

Saliyane kahanan alam uga ana wujud pangupajiwa masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan uga nduweni pangribawa tumrap TKK lan TK. Pangupajiwa masyarakat kang luwih akeh nyambut gawe dadi tani, guru, pejabat lan liya-liyane iki wigati banget anggone nguri-uri lan nglestariake kabudayan kang ana ing dhaerahe. Gegayutane yaiku masyarakat bisa njupuk paedah saka TKK lan TK kang migunani tumrap panguripan utamane marang pangupajiwane.

Para pamong desa kudu nduweni pangribawa kang gedhe supaya bisa ngrembakake tradhisi kasebut amrih ora ilang. Para pamong desa kudu menehi tuladha marang generasi mudha supaya gelem nguri-nguri tradhisi kang dumunung ing desane. Babagan pendhudhuk ing desa Alasmalang lan desa Aliyan uga nuduhake kahanan kang isih bisa ngugemi kabudayan, mligine tumrap TKK lan TK. Babagan iki bisa dideleng saka masyarakat kang isih percaya lan nindhakake adat istiadat uga tradhisi kaya dene nalika saben ana tradhisi slametan, lan adicara mantenana utawa kithanan masyarakat isih kerep ngirim sesajen lan pandonga ing Gusti Kang maha Kuwasa lan para dhanyang desa lumantar TKK lan TK supaya lancar lan ora ana alangan. Babagan pendhidhikan sajroné masyarakat uga nduweni daya pangribawa tumrap TKK lan TK. Kanthi pendhidhikan kang dhuwur masyarakat Alasmalang lan Aliyan mligine bisa ndadekake tradhisi kasebut ngrembaka maneh.

Kahanan sabanjure yaiku kahanan pendhudhuk, pendhudhuk desa Alasmalang lan desa Aliyan isih akeh kang ngugemi budaya lan tradhisine. Pendhudhuk desa Alasmalang lan desa Aliyan yen TKK lan TK iki minangka ritual tradhisi kang paling utama lan wajib dianakake saben setaun sepisan. Kahanan kasebut mbuktikake yen pendhudhuk desa Alasmalang lan desa Aliyan isih perdhuli marang TKK lan TK. Saka cacahé pendhudhuk kang ana ing desa Alasmalang lan desa Aliyan, kang nduweni rasa perdhuli lan seneng marang TKK lan TK yaiku para sesepuh tuwa. Supaya para kaula mudha ora lali lan ninggalake kebudayaan kasebut. Para sesepuh tua utawa wong kang wus tuwa kudu bisa ngajak para kawula mudha supaya nduweni kawigaten supaya ora ngilangi kabudayan kang adiluhung. Miturut pendhudhuk desa Alasmalang lan desa Aliyan TKK lan TK minangka cara kanggo mujudake rasa syukur marang

Gusti Kang Maha Kuwasa kang paring asil panen, rahmat, kslametan lan keayem tentrem ing desa Alasmalang lan desa Aliyan.

Tingkat pendhidhikan uga nduweni kalungguhan kang wigati ing jaman saiki. Warga desa Alasmalang rata-rata pendhidhikan lulusan SMA lan desa Aliyan rata-rata pendhidhikan lulusan SD nanging uga ana sing lulusan perguruan tinggi. Kahanan kasebut ndadekake TKK lan TK isih ngrembaka ing desa Alasmalang lan desa Aliyan amarga anane pamikiran saka pendhudhuk kang tansah ngrembakake tradhisi kasebut. Senajan pendhidhikane warga desa kasebut ora dhuwur nanging isih gelem ngeluri kabudayan Jawa. Nanging ora kabeh wong tansah ngrembakake budayane, uga ana kang nglewakake kabudayan kasebut.

Agama lan sistem kapitayan ing desa Alasmalang lan Aliyan nduweni gegayutan kang raket tumrap TKK lan TK. Pendhudhuk desa kang mayoritas nganut agama Islam kejawen lan islam abangan percaya marang crita TKK lan TK. Saengga masyarakat isih nglakoni tradhisi salah sijine slametan tumpengan kanggo tolak balak upama masyarakat desa Alasmalang lan Aliyan arep nganakake hajatan mantenana utawa resik desa ora ana alangan saka wiwitan nganti pungkase acara. Canggihé teknologi ing jaman saiki bisa dimanfaatkan para pamudha desa lan panyengkuyung budaya kanggo nyiarake crita lan ngletrariake budaya TKK lan TK, salah sijine lewat internet, media sosial, media masa lan media liyane.

4.2 Mula Bukane TKK Desa Alasmalang Lan TK Desa Aliyan

Saben tradhisi lan ritual kang ana ing sajroné bebrayan, mesthi nduweni crita mula bukane tradhisi kasebut kang asale saka kapitayane para masyarakat desa kasebut. Kaya dene tradhisi kang ana ing desa Alasmalang lan desa Aliyan kang nduweni crita miturut versi lan kapitayane masyarakat desa.

4.2.1 Mula Bukane TKK Versi Desa Alasmalang

Jaman biyen masyarakat desa Alasmalang kena musibah penyakit kang ora bisa ditambahi kang disebut brindeng utawa pageblug. Penyakit iki ora ana obate lan tambane, nalika ana warga kang kena penyakit iki ing wayah isuk banjur ing wayah sorene mati, kaya ngono suwalike. Saliyane kena musibah penyakit kuwi masyarakat Alasmalang kang palih akeh wargane nyambut gawe dadi tani pada bingung amarga udan kang suwe ora teko, tanduran kang ditandur ora ana menehi hasil, pari padha dipangan ama wereng lan tikus, akhire gagal panen.

Saka kadédan kuwi Mbah Buyut Karti minangka sesepuh desa golek dalan amrih bisa metu saka musibah pageblug lan serangan ama. Banjur Mbah Buyut Karti nglakoni semedi ing dhuwur gumuk ing Watu Lasa. Watu kang wujudé kaya klasa kang amba lan manggon ing dhuwure gumuk cilik ing desa Alasmalang anggone golek dalan supaya bisa metu masalah kang ana ing desane.

Nalika nglakoni semedi dheweke oleh wangsit supaya nglakoni ritual arupa ruwat desa kang diarani Kebo-Keboan. Ritual kasebut kanggo mulyakake

sakabehane bab ngenani tetaneman lan wujud pakurmatan marang Dewi Sri. Dewi Sri kang dipercaya dadi simbol kasuburan lan kamakmuran. Dimaksud kebo-keboan yaiku saperangan pawongan kang macak kaya dene kewan kebo lan ora lali uga tingkahe. Nalika nindakake TKK para wargane padha kesurupan roh leluhur utawa dhanyang kang manggon ing pundhen Alasmalang.

Tradhisi iki milih kewan kebo amarga kewan iki nduweni gayutan kang rumaket karo wong tani. Kebo kang digawe ora kewan kebo asli, nanging manungsa kang macak kaya dene kewan kebo. Wong tani ing jaman biyen isih nggunakane tenagane kewan kaya dene kebo, sapi, lan kewan kang kalebu kewan rajakaya anggone ngolah sawah lan tandhurane. Manungsa kang macak kaya kewan kebo minangka wujud pralambang saka hubungane kewan kebo lan manungsa kang kudu dijaga lan dilestariake. Sakawak kang diwenahi werna ireng saka areng kang digerus lan dicampur karo lenga klapa ora lali sungu kebo. Saka loro piranti kuwi gambarake simbol yen kewan kebo kang dadi kancane para wong tani anggone nglakoni kagiyatan saben dinane ing sawah.

4.2.2 Mula Bukane TK Versi Desa Aliyan

Dukuh Karang Mukti utawa desa Aliyan kalebu desa kang subur, makmur, lan asile panen kang akeh. Nalika kuwi dukuh Karang Mukti utawa desa Aliyan ngalami musibah tandurane para warga desa diserang ama wereng, tikus, lan pageblug akhire para tani gagal panen. Simpenan pari ing lumbung saya suwe saya entek amarga ora ana asil panen kang disimpen maneh. Akhire warga desa pada keluwen, Ki Buyut Wongso Kenongo saben bengi golek dalan anggone bisa metu saka musibah pagebluk kang nglandha desane. Ing sawijine wengi Ki Buyut Wongso Kenongo oleh wangsit saka impene. Supaya kaloro anake yaiku Joko Pringgo lan Joko Pekik kudu nglakoni tapa lan tirakat ing alas kang ana ing dukuh Karang Mukti. Joko Pringgo tapa ing alas sisih kulon kang diarani dusun Sukodono, dene Joko Pekik tapa ing alas sisih kidul ing Gumuk Suko Pekik.

Sabubare Joko Pringgo lan Joko Pekik oleh wangsit saka nglakoni tapa lan tirakat ing alas desa. Dheweke metu lan ninggalake papan panggonan anggone nglakoni tapa. Ing tengah dalan nalika ninggalake panggonan tapa Joko Pringgo lan Joko Pekik kanthi ora sadar dheweke mlayu ing sawah kang blethok jemek lan akeh endhut. Banjur dheweke gulung-gulung kaya dene kewan kebo kang lagi gothoh ing tengah sawah. Para warga kang weruh padha gumun lan bingung marang tingkah polahe rong pamudha kang wis kaya kebo lan wis gluprut endhut banjur digiring ing omahe Ki Buyut Wongso Kenongo. Ing tengah dalan warga desa lan pamuda kang gluprut endhut kuwi ketemu karo wong tuwa sing macak kaya wong edan nanging sipate kang santun lan nduweni tata krama kaya dene pawongan biyasa.

Satekane ing omah Ki Buyut Wongso Kenongo baru ngerti yen pawongan kuwi ora wong biyasa, nanging wong kang sekti. Pawongan kuwi banjur nyuwun petang iket pari jawa utawa pari ketan, anakan gedang raja, janur kuning, lan cikal, kanggo nyadarne wong sing digiring karo warga desa digawa ing omahe Ki Buyut Wongso

Kenongo. Wong edan kuwi kang ngomongi yen loro pawongan kuwi anake Ki Buyut Wongso Kenongo yaiku Joko Pringgo lan Joko Pekik kang lagi kesurupan.

Saka kadadean kuwi Ki Buyut Wongso Kenongo mangerteni maksut saka wangsit ing impine lan pesene wong tuwa kang macak kaya wong edan. Warga desa Aliyan supaya nglakoni upacara lan ritual bersih desa saben setaun sapisan ing wulan Suro, kanggo ngunjukake rasa syukur tumrap Gusti Kang Maha Agung. Amarga wis menehi asil panen lan ngadohake saka bebayan. Miturut pethikan andharan wawancara saka informan ngenani kadadean kang dialami dening Ki Buyut Wongso Kenongo warga desa kudu nglakoni tradhisi Keboan setaun sepisan ing wulan Sura.

4.3 Aspek Bentuk Lan Makna Kang Kinandhut ing TKK lan TK

TKK lan TK minangka ritual taunan lan ritual magis. Diarani mangkono jalaran ritual iki ana sesambungane karo bangsa lelembut kang diarani dhanyang. TKK lan TK kang kudu ditindakake dening warga Alasmalang lan Aliyan kang nduweni makna supaya diparingi asil panen kang sae. Saliyane kuwi TKK lan TK uga nduweni fungsi kanggo acara bersih desa nalika ing wulan Sura. aspek bentuk lan makna kaperang dadi rong subbab yaiku:

4.3.1 Aspek Bentuk kang Kinandhut ing TKK lan TK

Aspek bentuk kang kinandhut ing TKK lan TK ngandharake ngenani tatalaku lan ubarampe kang ana ing sajrone tradhisi TKK lan TK.

4.3.1.1 Tatalaku TKK lan TK

Tatalaku minangka sawijining perangan kang wigati sajrone adicara tartamtu. Tatalaku yaiku kabiyan kang dianggep dadi tatacara anggone nglakoni jejibahan tartamtu kang wis ditrima lan dadi kaidah-kaidah aturan kang wis dipercaya uga dilakoni ing sajrone panguripan ing masyarakat. Tatalaku utawa urut-urutan kang dilakoni ing sajrone tradhisi. Urut-urutane TKK lan TK.

1) Slametan Pambuka

Slametan pambuka ditindakake warga desa ing wayah sore utawa bengi nalika ing malem siji Sura. Slametan pambuka minangka slametan kang kawiwan utawa pambuka, tembung pambuka tegese *mulai*. Slametan pambuka minangka slametan kang ditindakake sadurunge kagiyatan kang inti dilaksanakake, slametan pambuka arupa slametan ijab kobul lan kirim dundo kanggo nyuwun pangestu tumrap leluhur desa lan para dhanyang anggone bisa miwiti kagiyatan TKK lan TK.

2) Mbangun Gapura Palawija

Gapura minangka lawang pakarangan kang ngarahake ing dalan kang bisa diliwati lan dadi dalan mlebu ing desa utawa dhusun kang nglakoni tradhisi. Gapura utawa lawang iku digawe saka pring lan diwenahi janur, digunakake kanggo ngantung asil bumi arupa palawija, palapendhem, lan sajinise. Ing sajrone TKK lan TK kang ditindakake ing rong desa uga mbangun gapura kang isine manekawarna

palawija antarane pala kependhem, pala gumantung, lan pala kesimpar kang diasilakake alam desa.

Gapura palawija utawa lawang kori minangka wujud gegambaran marang subur lan makmure alam desa Alasmalang lan desa Aliyan. Gapura palawija kang dibangun ing patang penjuru arah angin. Gegambarane rejeki kang tekane saka patang penjuru arah angin yaiku elor, kulon, kidul, lan wetan

3) Atur-Atur

Atur-atur utawa ater-ater yaiku kagiyatan kang mesti ana nalika ritual TKK lan TK ditindakake. Ater-ater asale saka tembung ater kang tegese paweweh sega salawuhane, lan pangangan liyane kang diaturake utawa diaterake tumrap tangga sakiwa tengene lan para paseduluran. Nalika ana acara slametan, tahlilan, lan acara liya-liyane masyarakat Jawa mesti nindakake tradhisi atur-atur utawa ater-ater. Tradhisi atur-atur nduweni gegayutan kang rumaket banget karo masyarakat Osing. Ing Alasmalang lan Aliyan para wargane isih nduweni sesambungan paseduluran tunggal buyut kang wis manggon siji desa. Masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan nalika acara atur-atur para wargane ewuh anggone gawe lan ngolah panganan kanggo diaturake marang paseduluran liyane.

4) Slametan Latar

Slametan latar kang ditindakake karo masyarakat Alasmalang lan Aliyan ing endi para masyarakat nglakoni slametan kirim dunga lan mangan bareng karo para warga desane. Acara slametan diwiwiti kanthi cara dunga bebarengan kanthi lungguh sila ing ndhuwure klasa utawa tikar kang digawe lelandesane panggonan lungguh, ngupengi sega tumpeng dibacutake acara dhahar bareng. Slametan latar minangka gegambaran warga desa kang isih jaga karukunan lan rasa kekeluargaan kang isih tetep dijaga supaya lestari ora ilang kegerus jaman. Rasa paseduluran lan kekeluargaan kang isih ngrembaka ing sajrone panguripane masyarakat desa, iku minangka titikan kang mirunggan kang dadi pembedane antarane pawongan kang urip desa lan kutha. Dhahar bareng minangka salah sawijining tatalaku adicara slametan latar. Adicara dhahar bareng wis mesthi dilaksanakake amarga tradhisi iki uga kalebu acara wujud rasa syukur marang jagad lan Gusti Pangeran kang wis menehi rejeki

5) Ider Bumi Kebo-Keboan lan Keboan

Ider bumi kang tegese adicara keliling desa utawa ngililingi area panggonan urip, yaiku panggonan-panggonan kang ana gayutane karo upacara. Ider bumi ditindakake kanthi cara arak-arakan keliling desa kang disengkuyung karo sakabehane masyarakat Osing kang manggo ing dhaerah kang nglakoni ritual TKK lan TK. Ider bumi ngandhut kapitayan religius amarga nalika nglakoni kagiyatan arupa upaya-upaya sosial kamasyrakatan lan kirim dungo kanggo nyuwun kasejahteraan lan kaselamatan kanggo masyarakat desa. Ing sajrone panguripane para masyarakat agraris utawa tani yaiku

arupa pangarep-areap supaya diwenehi lemah kang subur, nyegah saka serangan ama, ngasilake panen kang nglimpah, lan nyegah sakabehe malapetaka.

6) Ngurit

Ngurit minangka urutan adhicara TKK lan TK kang paling pungkasan. Kagambarake nalika ana sepasang pawongan kebo lan keboan kang nggawa singkal banjur nyemplung ing guyangan nglakoni singkal sawah, dadi pangonan kanggo nyebar winih pari utawa ngurit pari. Disusul paraga Dewi Sri lan pawang kang nglakoni ngurit utawa nyebar winih ing guyangan. Ritual ngurit kalebu ritual pungkasan ing ngendi adhicara iki gabah disebar ing dalan, lan guyangan. Sadurunge ngurit ditindakake para wong tani lan tokoh adat nggawa pelaku kebo lan keboan sapasangane kanggo nindakake semai. Ngurit minangka proses kang penting anggone nglakoni nandur pari. Ngurit minangka proses kang wiwitan anggone nindakake tetaneman sabubare garap utawa nyingkal sawah. Ngurit kang artine nyebar winih pari ing papan panggonan kang diarani kedhokan kang wis rampung disingkal.

4.3.1.2 Ubarampe TKK lan TK

Ubarampe utawa piranti kang digunakake ing sajrone tradhisi utawa ritual kang wis ana lan ngrembaka ing masyarakat Jawa. Ubarampe kang dimaksud yaiku panganan, lelawuhan, lan piranti-piranti tartamtu kang diaturake marang dhedhuwuran (Gusti Pangeran) nalika nduwe gawe utawa ing ritual tartamtu. Ubarampe kang digunakake ing sajorne tradhisi TKK lan TK maneka warna macem lan bentuke kang nduweni makna-makna tartamtu ing sajorne tradhisi. Ubarampe kang digunakake ing sajorne tradhisi iki antarane, yaiku gapura palawija utawa lawang kori, beras pitung tawar, peras, sekul arum, tumpeng gecok gempol, tumpeng panca warna, dawet, pacul lan wakul, menyan lan dupa, kembang setaman, gunung asil bumi, miniatur kewan sawah, pasangan singkal lan garu, guyangan lan gabah.

4.3.2 Makna kang Kinandhut ing TKK lan TK

Makna kang kinandhut ing sajrone tatalaku lan ubarampene TKK lan TK iku ana gayutan karo olah pamikire masyarakat Jawa utawa filsafat Jawa. Tatalaku lan ubarampe kang ana ing sajrone tradhisi ora mung digawe-gawe utawa ana gayutane karo bangsa alus lan sapanunggalane. Tatalaku lan ubarampe kang wis gumathok wiwit biyen, nanging ana piranti uga tatalaku kang beda amarga kapitayan saben masyarakat desa kang beda. Tatalaku lan ubarampe kang beda minangka wujud kapitayan lan pasarujukane masyarakat desa wiwit jaman biyen kang isih dipercaya nganti saiki. Tatalaku lan ubarampe kang ana ing sajrone saben-saben tradhisine wong Jawa, minangka wujud pramlambange saka rasa syukur marang Gusti Kang Maha Agung kang sampun maringi rejeki lan asil bumi kang akeh. Tatalaku kanggo nggelar sawijine adicara kudu nggatekake urutan-urutan yaiku persiapan lan pelaksanaane. Makna kang kinandhut ing

sajrone tatalaku lan ubarampe ing TKK lan TK bakal diandharake ing ngisor iki.

1) Slametan Latar

Slametan pambuka arupa slametan ijab kobul lan kirim dungo kanggo nyuwun pangestu tumrap leluhur desa utawa para dhanyang anggane miwiti kagiyatan TKK lan TK. Maknane saka slametan iki yaiku para warga desa kang nyuwun idin lan nyuwun pangestu marang Gusti Pengeran lumatar para dhanyang desa. Supaya nalika nindakake kebo-keboan lan keboan diparingi slamet lan lancar saka wiwitan nganthi pungkasan.

2) Mbangun Gapura Palawija utawa Lawang Kori

Gapura palawija utawa lawang kori minangka wujud gegambaran lemah kang subur lan makmure alam desa Alasmalang lan desa Aliyan. Gapura palawija utawa lawang kori kang diwangun ing patang penjuru arah angin utawa tekane angin. Gegambarane rejeki kang tekane saka patang penjuru arah angin yaiku elor, kulon, kidul, lan wetan. Makane saka mbangun gapura palawija utawa lawang kori iki kanggo nglambangake lemah desa kang subur.

3) Atur-Atur

Atur-atur minangka wujud rasa syukur warga desa marang asil bumi. Ing sajrone tradhisi atur-atur ana telung sipat kang dilakoni warga desa Alasmalang lan desa Aliyan yaiku gupuh, lungguh, lan sungguh. Tegese telung tembung kuwi yaiku gupuh, warga desa padha gupuh anggane nyolah lan nyiapake panganan saka asil bumi. Menawa engko ana dulur adoh kang nyambangi ing desa. Lungguh utawa “kampe sulung” tegese mampir disik, dulur adoh kang wis teko ing desa utawa omahe warga desa banjur dikon leren lan lungguh kanggo nikmat asil bumi kang wis diolah. Sugu, tegese asil bumi kang wis diolah banjur disuguhake marang tamu utawa dhayoh kang mampir ing omahe warga desa.

4) Ider Bumi Kebo-Keboan lan Keboan

Ider bumi kang tegese keliling desa utawa nglilingi areal tempat tinggal, lan panggonan-panggonan kang ana gayutane karo ritual. Ider bumi ditindakake kanthi cara arak-arakan keliling desa kang disengkuyung karo sakabehane masyarakat Osing kang manggo ing daerah kang nglakoni ritual TKK lan TK. Ider bumi ngandhut kapitayan religius amarga nalika nglakoni kagiyatan arupa upaya-upaya sosial kemasyarakatan lan kirim donga kanggo nyuwun kesejahteraan lan keselamatan kanggo masyarakat desa

5) Ngurit

Ngurit minangka proses kang paling wiwitan anggane nglakoni tetaneman sabubare garap utawa nyingkal sawah. Ngurit kang artine nyebar winih pari ing kedhokan kang wis rampung disingkal. Ngurit minangka cikal bakale nandur pari kang maknane kanggo ngarepake asil panen kang akeh. Sawah kang wis disingkal karo pak tani lan digawe kothah karo para pelaku kebo lan keboan banjur para bu tani utawa wanita tani nyebar winih pari kang digawa ing waku.

Urut-urutan tatalaku kang ana ing sajrone TKK lan TK kang nduweni makna miturut saka kapitayan lan filosofi Jawa. Ora lali uga ubarampe kang digunakake ing

TKK lan TK miturut kapitayan lan makna filosofi Jawa. Ubarampe utawa piranti sesajen kang digunakake ing sajrone tradhisi utawa ritual ing masyarakat. Sesajen yaiku wujud asil bumi arupa wit-witan, woh-wohan, lan liya-liyane kang diasilake alam. Kaya dene andharan ubarampe ing ngisor iki:

1) Gapura Palawija utawa Lawang Kori lan Gunung Asil Bumi

Gapura palawija utawa lawang kori lan gunung asil bumi kang digawe uga diwangun karo warga desa Alasmalang lan desa Aliyan, minangka wujud gegambaran rasa syukur kang ditrima warga desa marang asil bumi kang diwenehi dening Gusti Kang Maha Agung. Asil bumi kang maneka warna jinis lan manfaate kanggo warga desa diwangun lan digawe gunung uga gapura palawija. Gapura palawija utawa lawang kori lan gunung asil bumi minangka simbol saka kamakmuran lan kasuburane alam desa Alasmalang lan Aliyan kang bisa nuwuhake maneka warna palawija lan asli bumi kang ditandur ing desa kasebut. Gapura palawija utawa lawang kori kag dipasang ing petang arah penjuru desa nduweni makna simbolik yaiku kanggo lawang lan dalam metune sakabehane mala petaka lan kadadean ala, sarta dalam mlebu kabecikan kang bakal ditrima warga desa. Gapura palawija lan lawang kori minangka ubarampe tolak balak kang diciptakake kaliah warga desa Alasmalang lan Aliyan.

2) Tumpeng lan Ancak

Tumpeng kang asale saka tembung “tumungkulo sing mumpeng” kang tegese nalika kita nduweni kapinginan utawa pangarep-arep kudu ditindakake kanthi mumpeng lan tenanan nalika nggayuh kapinginan lan kudu eling marang karsane Gusti Kang Makarya Jagad. Tumpeng nduweni arti kang dawa yaiku tumapaking panguripan tumindak lempeng tumuju Gusti Pangeran.

Tembung “tumpeng” sajrone basa Jawa tumuju ing lempeng marang Gusti Pengeran. Nalika nindakake adhicara kasebut wis mesthi ana tumpeng gandhengane nganggo ancak, ateges tumpeng dianggep nduweni gayutane manungsa marang Gusti Pengeran, banjur ancak utawa tumpeng cilik ngibaratake gayutane manungsa marang manungsa liyane. Anane tumpeng ing satengahe masyarakat wis lumrah amarga asring digunakake ing upacara adat.

3) Petetheng

Petetheng utawa ingkung kang asale saka tembung “ingsun lan kung (manekung)”. Tembung ingsun nduweni arti aku, tembung manekung nduweni arti ndonga kanthi khidmat. Pitik ingkung nduweni makna manungsa nyembah Gusti Allah kanthi khusuk (manekung) lan ati kang wening.

4) Urabyan

Urabyan utawa urapan uga bisa ditegesi sumber panguripan ana ing alam ndonya kayata tetuwuhan kayata kacang lanjaran kasebut nduweni makna lan simbol beda-beda. Urab-urap utawa urabyan saliyan menahi simbol panguripan uga ana simbol urup lan urap kang tegese, urup nalika nglakoni panguripan ing alam dunya kudu mangerteni urip bebarengan lan

tulung-tinulung marang sapa-dha-padha. Dene urap kang tegese nalika urip ing sajrone bebrayan kudu srawung marang sapa-dha-padha.

5) Jenang Sengkala lan Jenang Sura

Jenang sengkala utawa jenang abang kang nduweni makna lan ana gayutane karo panguripan, saliyan kuwi uga ana jenang sura kang wujud putih lan lawuhe. Jenang sengkala lan jenang sura minangka simbol lan tandha kang mesti ana ing tradhisi jawa. Jenang sengkala kang kasusun saka rong warna yaiku warna abang lan putih kang tegese wujud rasa syukur marang Gusti Pengeran amarga wis diparingi rejeki lan didohake saka tumindak ala.

6) Kembang Setaman

Kembang setaman yaiku kembang campur warna-werni kang digawe nyekar utawa sajen nalika nglakoni TTK lan TK. Jinise kembang setaman yaiku kembang kenanga, kembang kanthil. Kembang mawar, lan kembang mlati. Kembang setaman kang nggambarake kaendahan lan wangine kembang akeh pawongan padha nyenengi arume kembang setaman.

Simbol kembang setaman yaiku kembang kang ambune wangi minangka pralambang kautaman, utawa simbol kang nuduhake kautaman saka kembang, yaiku wangine kang diduweni kembang. Kautaman kembang bisa dideleng saka wujud kang maneka warna, wernane kang endah lan ambune kang wangi.

7) Jajan Pasar

Jajan pasar kuwi mujudake maneka warna jajanan lan samubarang kang didol ana ing pasar. Jajanan pasar saliyan nduweni teges ing ndonya iki manungsa ngadhepi masalah kang warna-werna. Nanging jajan pasar uga nduweni guna utawa makna yaiku sawijine pangajab marang Gusti Kang Maha Agung. Supaya pinaringan berkah saka karsane. Kanthi anane berkah bisa cukup kanggo sakabehane kabutuhan masyarakat Desa ing Alasmalang lan Aliyan.

8) Miniatur Kewan Sawah

Miniatur kewan sawah digawe uga nduweni makna kanggo ngusir kewan-kewan ama kang senengane ngerusak tandurane wong tani ing taun sabanjure. Kewan sawah kang digawe saka glepung bakal rusak lan diancurake karo pawongan kang kesurupan dhanyang utawa roh leluhur desa kang dipercaya warga desa dadi leluhure. Kang nduweni maksud supaya kewan kang senegane ngrusak lan gawe rugine para wong tani bisa ilang lan ora mangani tanduran.

Miniatur kewan sawah kang nduweni makna wujud pralambange kewan sawah, kang senengane ngrusak tanduran kang ditandur ing sawah karo para wong tani. Kewan sawah kang digawe ora mung kewan ama nanging uga sakabehane kewan kang urip ing sawah lan mbantu wong tani anggone ngrumat sawah kaya dene kebo, ulo, lele, lan liya-liyane. Kewan-kewan sawah kang digawe saka glepung beras lan dikukus kuwi bakal rusak lan diancurake karo para pelaku kebo lan keboan.

9) Kinangan

Kinangan minangka ubarampe kang penting lan mesti ana ing sakabehane tradhisi ing Jawa. Kinangan miturut pandhangan filosofi Jawa minangka kabiyasane wong Jawa kanggo nyedhakake dhir dening Gusti Kang Maha Agung lan njaga tuturane supaya ora ngucap ukara-ukara kang ala.

Nginang minangka kabiasaan kang wis ana wiwit biyen supaya manungsa sing urip ing dunya iki sadar yen bakal bali ning Gusti Kang Maha Agung. Nginang kang nduweni makna arupa campuran rasa kang ana ing saben-saben ubarampe kinangan mulai saka rasa sepet, kecut, pait, pedes, legi lan asin. Ubarampe kang ana ing sajrone kinangan antrane, godong suruh, gambir, enjet, gambir, jambe, lan bako kang digawe susur. Nalika nginang utawa mamah kinangan idu lan cangkep bakal dadi abang wernane. Werna abang kang negesake wani lan suci. Nginang ing tradhisi iki maknane saben manungsa kudu wani nglakoni saben-saben tindakan kanthi wani lan ati kang suci, ikhlas, lan trep manteb.

10) Dawet

Dawet yaiku minuman tradhisional khas Jawa kang asale saka tepung beras utawa beras ketan kang diwenahi warna ijo saka godong pandan suji, banjur disajikake nggunakake santen saka klapa lan gula abang kang wis dicairake. Dawet kang ana ing sajorne TTK lan TK yaiku wujud simbol saka sumbere banyu. Banyu kang nyumber saka langit lan sajrone lemah, bakal menehi panguripan kanggo makhluk kang urip ing sakupenge sumber banyu kang mili terus gawa panguripan.

11) Beras Pitung Tawar

Beras pitung tawar yaiku beras kang asale saka beras warna putih kang direndem nganggo campuran kunir kang wis diparut lan diperes dijupuk sarine. Beras kuning pitung tawar minangka wujud simbol kemakmurane lan rejeki kang ditrima para warga desa.

Beras kuning pitung tawar kang wis disebar lan disawur-sawurake dening pelaku kebo utawa keboan uga nduweni makna yaiku supaya warga masyarakat desa Alasmalang lan Aliyan tansah pinaringan rejeki lan kemakmuran saka TTK lan TK kang dilaksanakake ing rong desa. Beras pitung tawar minangka piranti kang wajib ana nalika TTK lan TK ditindakake. Sarampunge adhicara ider bumi para pelaku kebo lan keboan disadarake nggunakake beras pitung tawar kuwi. Beras pitung tawar digunakake supaya para pawongan kang ngalami kesurupan bisa cepet sadar lan para roh leluhur utawa para dhanyang bisa bali.

12) Menyan lan Dupa

Menyan lan dupa minangka piranti kang penting ing sajrone tradhisi masyarakat kang ditindakake ing tanah Jawa. Menyan lan dupa minangka salah sijine wujud ubarampe TTK lan TK kang diobong nalika masyarakat nglakoni slametan latar lan ider bumi. Menyan lan dupa kerep digunakake karo masyarakat Jawa kanggo nindakake upacara ritual lan tradhisi tartamtu kang ana sesambungane karo bab kang mistik. Menyan lan dupa kang digunakake ing sajorne

tradhisi iki amarga anane pengaruh saka ajaran agama hindu lan islam kejawen kang wis ana lan ngrembaka ing masyarakat Jawa.

Menyan lan dupa kang digunakake ing adicara TKK lan TK iki nduweni makna kanggo mujudake rasa syukur lan ngilangi saka bebayak kang kurang apik tumrap adicara TKK lan TK nalika lumaku

13) Pasangan Singkal lan Garu

Pasangan yaiku tata rakitan piranti angkul-angkul kang dipasangane ing kewan kebo utawa sapi kanggo nggered singkal lan garu. Pasangan singkal lan garu kalebu piranti kang penting nalika nglakoni TKK lan TK. Pasangan singkal lan garu minangka simbol kang dadi pratandhane masyarakat Osing kang masyarakate paling akeh nyambut gawe dadi petani kang jaga lan percaya yen dheweke urip lan ngolah asil bumine para leluhur utawa dhanyang lan percaya marang kakuwatan kang diasilake pundhen

14) Guyangan

Guyangan kang asale saka tembung “guyang+an” kang tegese panggonan kanggo ngedusi kewan. Guyangan ing TKK lan TK wujud uga gunane kang ora bedha adoh karo guyangan biyasane, yaiku kanggo kewan kebo nderum lan kumkung supaya bisa ngilangi rasa panas kang dirasakake ing awake kewan kebo. Guyangan wujud simbol saka panggonan kanggu ngurit gabah sadurunge ditandur ana sawah gabah diurut lan disemai dadi pari banjur ditandur.

15) Gabah

Gabah ubarampe kang penting nalika garap sawah lan nandur pari. Gabah minangka winih pari kang bakal disebar ing guyangan. Guyangan miturut warga desa aliyan yaiku papan panggonan kang wis diolah kebo nalika kothoh. Gabah yaiku wiji pari kang wis digiling lan dipisahake saka damen utawa merang. Gabah minangka piranti kang penting banget nalika miwiti tetaneman pari.

Wiji pari kang dipilih kanggo winih yaiku wiji pari kang wis dipisahake saka damene banjur dipepe nganti garing kanggo ngeloni banyu kang ana ing sajrone wiji pari. Nalika wiji pari utawa gabah wis siap digawe banjur digawa lan disebar kanggo winih nalika adicara ngurit ing guyangan. Gabah utawa wiji pari kang wis sumebar ing sadhuwure guyangan banjur para pelaku kebo lan keboan gulung-gulung ing ndhuwure gabah kang wis disebar ora lali para warga masyarakat uga milu rebutan wiji pari. Masyarakat desa uga percaya yen bisa ngolehake wiji pari kang disebar ing paspas lan guyangan kasebut bisa dadakake tandhurane apik, subur, lan ngasilake gabah kang apik ing panen sabacut. Gabah utawa wiji pari miturut kapitayan warga desa Alasmalang lan desa Aliyan minangka wujud Dewi Sri saka tanduran pari kang malih dadi wiji pari.

4.4 Wujud Komparasi TKK lan TK

Komparasi utawa bandhingan tegese mbandhingake anggone bisa nemokake pepadhan lan

pambédane saka loro utawa luwih saka objek kang diteliti. Miturut Nazir (2005: 58) bandhingan yaiku panliten kang nliti ngenani sebab akibat, faktor-faktor kang dadi panyebabe bisa anane fenomena tartamtu kang ana ing sajrone masyarakat.

Etnologi budaya minangka konsep lan teori kang trep kanggo ndhudhah bandhingan kang ana ing budaya. Miturut Endraswasa (2015: 1) etinologi yaiku ilmu kang nyinaoni *perbandhingan* antara budaya saka mula bukane utawa cerita sejarah, tujuwan anane kabudayaan, sikap sosial lan kajiwané masyarakat tumrap kabudayan kang ana ing dhaerah. TKK lan TK uga nduweni crita asal mulane ritual tradhisi kasebut bisa ana lan kalaksanan. Saka crita kang ana lan dipercaya dening masyarakat desa TKK lan TK gawa pengaruh sosial lan kajiwané masyarakat kanggo nglestariake kabudayan.

Bandhingan budaya asring mraktekake transferabilitas, utawa proses mindhahake unsur-unsur budaya tartamtu marang budaya liyane kang nduweni unsur pepadhan lan pambéda kang siapte transferabilitas. *Transferabilitas* budaya yaiku proses mindhahake unsur-unsur budaya tartamtu marang budaya liyane kang nduweni unsur pepadhan lan pambéda. Saka anane *transferabilitas* budaya iki bisa nguatake pepadhan lan pambéda anataraning budaya lan tradhisi siji lan sijine kang ana ing sajrone masyarakat. Bandhingan budaya kang sipate relatif dadi condhong ing penggolongan lan nyajiake dhata kanthi cara tartamtu kang ndadekake dhata kasebut bisa dimangeteni tumrap saben individu. Sajrone TKK lan TK ana saperangan aspek kang dadi wujud komparasine bakal diandharake ing ngisor iki.

4.4.1 Aspek kang Beda

Sajrone TKK lan TK ana kang dadi pambédane kaperang dadi saperangan unsur. Mulai saka ana 1) jenenge ritual tradhisi, 2) cerita sejarah mula bukane TKK lan TK, 3) sipate ritual TKK lan TK, 4) dhanyang, 5) pundhen utawa tapal watese alam dunya lan alam ghoib, 6) wektu nglakoni, 7) pelaku kebo-keboan lan keboan, 8) kostum, 9) urutan tatalaku, lan 10) ubarampe kang digunakake nalika nglakoni tradhisi. Saka unsur-unsur kang dadi pambéda kuwi banjur masyarakat bisa mangerteni endi sing diarani kebo-keboan lan endi sing diarani keboan. Kaya dene ing desa Alasmalang tradhisi iki diarani tradhisi kebo-keboan amarga pelaku tradhisi macak kaya dene kewan kebo. dene ing desa Aliyan diarian tradhisi keboan ing endi oara pelaku kesurupan lan sipate kaya dene kewan kebo.

Aspek pambédane bisa kadudut saka faktor kang dadi panyebabe lan dipercayane dening masyarakat desa. Faktor kang dadi panyebabe, yaiku saka crita mula bukane tradhisi kang beda, dhanyang lan pepundhen, uga saka kapitayane masyarakat ana kang sakral lan ora sakral. Keboan kang isih sakral lan ana owah-owahan saka tatalaku utawa ubarampene. Banjur nggawa pengaruh kanggo desa Alasmalang anggone nindakake kebo-keboan. Keboan kang dilaksanake luwih disik kanthi cara nekani makame Buyut Wongso Kenanga lan para dhanyang desa banjur ider bumi utawa keliling desa Aliyan. Dene kebo-keboan kang ditindakake kanthi cara para warga desa kang mangkat saka petaunan nuju ing pepundhen watu Lasa, ing pepundhen kuwi banjur para

wargane menèhi sajèn lan pawangé maca mantra kanggo nyeluk roh leluhur lan para dhanyang.

4.4.2 Aspek kang Padha

Aspek kang dadi pepadhane Tradhisi Kebo-Keboan lan Tradhisi Keboan bakal diandharake ing ngisor iki:

- 1) Tradhisi kebo-keboan lan Tradhisi keboan dilakoni saben setaun sepisan.
- 2) TKK lan TK kang dilakoni ing Banyuwangi nalika sasi Suro kang nduweni makna lan tujuwan anggoné nglakoni tradhisi iki, yaiku slametan desa lan ngucap puji syukur marang Gusti Kang Maha Agung amarga sampun maringi asil panen kang nglimpah lan akeh.
- 3) Kanggo njunjung Dewi Sri kang dipercaya masyarakat Jawa minangka Dewi kesuburan lan kemakmuran, kang wis njaga lan maringi rejeki kanggo tandhuran ing sawah.
- 4) Tujuwan ditindakake tradhisi iki padha-padha kanggo nyuwun udan, kanggo kasuburan, panen kang akeh, kaendar saka musibah pakeklik, tolak balak lan slametan desa, kanggo ngucap puji syukur marang Gusti Kang Maha Agung amarga sampun maringi asil panen kang nglimpah lan akeh, uga ora lali kanggo njunjung Dewi Sri kang dipercaya masyarakat Jawa minangka dewi kesuburan lan kemakmuran.
- 5) TKK lan TK ana gayutane karo tetaneman.
- 6) Ritual kebo-keboan lan keboan bisa ana amarga desa Alasmalang lan desa Aliyan kang kena musibah pageblug, pacelik, lan gagal panen kang suwe.
- 7) TKK lan TK padha-padha nggunakake wujud simbol lan sipate kewan kebo, nanging ora nggunakake kewan kebo asli.
- 8) TKK lan TK padha-padha nggunakake lan nyeluk para dhanyang desa kang dadi tradhisi iku dadi mistik.

Aspek pepadhan antarane TKK lan TK ngandharake yen tradhisi kang nduweni jeneng beda nanging isih ana gegayutane lan sesambungane nalika tradhisi kasebut tuwuh ing kabupaten utawa dhaerah kang padha.

Kebo-keboan wis didadekake agenda resmi lan taunan karo pamerintah kabupaten Banyuwangi kebo-keboan luwih dikenal tinimbang keboan. Keboan ing desa Aliyan kang isih dijaga kesakralane lan ora ana owah-owahan nalika nindakake tradhisi wiwit jaman biyen nganti saiki. Nanging kebo-keboan ing desa Alasmalang kang wis ora sakral maneh lan ana owah-owahan tatalaku uga ubarampene kang wis tumuta apik kaya dene acara festival dhaerah. Tataurutan Kebo-keboan kang wis mlenceng adoh lan ngalami akeh owah-owahan saka tata urutane ing jaman biyen. Para warga desane kang wis nganggep tradhisi iki dadi festival taunan kang ditindakake ing desane.

4.5 Upaya Pelestarian TKK lan TK

Tradhisi TKK lan TK kang ana ing Banyuwagi nathe ilang lan *vacum* amarga ana peraturan pamerintah

kang nglarang tradhisi dhaerah dilaksanakake. Banjur Para warga desa lan pemerintah kabupaten gawe upaya pelestarian supaya tradhisi kang wis ana lan dipercaya dening masyarakat Banyuwangi. *Kerjasama* kang ditindakake dening pamerintah lan masyarakat desa bisa nglakokake TKK lan TK kang *vacum*.

Sakabehane masyarakat Banyuwangi wiwit saka cilik, gedhe, mudha, lan tuwa milu nyengkuyung kabudayaan dhaerah kang dadi ciri khas dhaerah Banyuwangi. Saliyane para warga masyarakat desane uga saka pihak pamerintah lan pemerhati kabudayaan dhaerah kang milu nyengkuyung. Banjur gawe festival-festival tartamtu kanggo nglestariake budaya dhaerah kang ana ing saben-saben desa lan kecamatan.

Upaya pelestarian TKK lan TK kang ditindakake warga desa Alasmalang lan desa Aliyan bebarengan karo upaya kang ditindakake pamerintah bakal diandharake miturut pamawase Koentjataraningrat (2009: 185-189) kang kaperang dadi telu, ing ngisor iki:

1) Internalisasi

Internalisasi minangka salah sawijine cara kanggo nglestariake kabudayaan kang tuwuh saka awake dhewe yaiku saka ati lan pikirane manungsa. Upaya nglestariake kabudayaan nganggo rasa kang tuwuh saka awake dhewe. Rasa kasebut antarane yaiku hasrat, nafsu, lan emosi uga manungsa nduweni sipat ora bakal puas saengga bakal kawujud rasa nguri-uri utawa nglestariake saka awake dhewe lan tradhisi. Manungsa nduweni rasa ora bakal puas saengga bisa ndadekake manungsa kasebut pengen mangerteni lan ngenali tradhisi kang dadi warisan budaya lan kabiyaan kang diturunake saka leluhure.

Rasa kang tuwuh saka awake dhewe bakal nyurung upaya kanggo nginauni lan nglestariake budaya dhaerah. Yen atine wis mantep kepengin sinau lan mangerteni budaya Jawa bakal bisa nglestarekake budaya kanthi rasa seneng lan bungah.

2) Sosialisasi

Sosialisasi minangka sistem proses sosial kang tuwuh ana ing masyarakat kang bisa biyantu masyarakat lan pawongan tartamtu gelem nyinaoni lan mangertani tradisi kanthi cara sosialisasi. Mangaerteni budaya Jawa kanthi cara sosialisasi yaiku omong-omongan ngenani tradhisi lan budayadhaerahe dhewe-dhewe mula saka kuwi tradhisi bisa dilakoni kanthi turun-temurun. Kanthi cara omong-omongan lan sosialisasi masyarakat bisa sambung sinambung, oleh lan nrima informasi saka pawongan liya.

3) Enkulturasasi

Saliyane saka awake dhewe lan sosialisasi faktor kang bisa nglestarekake kabudayaan dhaerah yaiku anane masyarakat anyar utawa pawongan liya lan para pihak pamerintah kang bisa ndukung tradhisi dhaerah. Faktor kasebut bisa njalari ngrembakane TKK lan TK amarga yen masyarakat anyar lan pihak pamerintah melu nyengkuyung adicara bisa ndadekake masyarakat lokal sadar marang anane tradhisi kasebut lan melu nyengkuyung supaya

tradhisi kang ana ing dhaerah kasebut ora ilang. Saliyane saka masyarakat dhewe pamerintah uga milu nglestarakake.

Upaya pelestarian lan nguri-uri budaya dhaerah minangka kagiyatan lan tindakan kang kudu dilakoni karo para masyarakat dhaerah lan pemerintah dhaerah kabupaten Banyuwangi anggane njaga lan nglestariake budaya dhaerah. Tradhisi kang ana lan ngrembaka ing sajorne panguripan masyarakat dhaerah iku kalebu budaya lokal kang wis ana wiwit jaman biyen ing Indonesia. Mligine ana ing dhaerahe dhewe-dhewe bisa ndadekake titikan utawa ciri khase saka dhaerah kasebut lan dadi titikan negara. Mula saka kuwi ritual TKK lan TK kang ana ing loro desa kang nduweni maksud padha nanging nalika nglakoni nduweni pambédha kudu diuri-uri lan dilestarekake ing jaman saiki.

PANUTUP

Dudutan

Tradhisi kebo-keboan lan Tradhisi Keboan yaiku salah sawijine tradhisi daerah kang ana ing Banyuwangi, kang tuwuh lan ngrembaka ing rong desa yaiku desa Alasmalang kecamatan Singojuruh lan desa Aliyan kecamatan Rogojampi kabupaten Banyuwangi. TKK lan TK kalebu budaya lokal kang asale saka cerita lan kapitayane masyarakat kang kalebu crita lesan, banjur kacampur marang anane tindakan arupa tatalaku lan ubarampe kang bisa ditrima dening masyarakat desa. Tradhisi kang dipercaya lan diugemi banget karo para masyarakat desa Alasmalang lan desa Aliyan. TKK lan TK dilaksanakake saben setaun sepisan ing sasi Suro.

TKK lan TK yaiku tradhisi kang dilaksanakake kanggo ngucap rasa syukur dhumateng Gusti Kang Murbeng Dumadi lan ngurwat desa kanthi tujuwan tolak balak kang ana ing desa Alasmalang lan desa Aliyan. Saben desa uga nduweni crita mula bukannya tradhisi kang nganti saiki dipercaya dening masyarakat desa. TKK lan TK bisa ana amarga wangsit kang ditrima kalia para sesepuh desa supaya bisa metu saka musibah kang ditampa karo warga desa.

TKK lan TK isih nggunakake tatalaku lan ubarampe kang wis gumathok wiwit jaman biyen, nanging ana ubarampe uga tatalaku kang beda amarga kapitayane masyarakat desa kang beda. Tatalaku lan ubarampe kang beda minangka wujud kapitayan lan pasarujukane masyarakat desa wiwit jaman biyen kang isih dipercaya nganti saiki. Tatalaku kanggo nggelar acara kasebut kudu nggatekake urutan yaiku persiapan lan pelaksanaane. Ubarampe utawa piranti kang digunakake ing sajrone tradhisi utawa ritual ing masyarakat.

Wujud komparasi ing sajorne TKK lan TK kang ditindakake ing rong desa yaiku desa Alasmalang lan desa Aliyan iku ana loro yaiku aspek pambédha lan aspek pepadhan. Aspek pambédane yaiku masyarakat lan papan panggonan nalika nglakoni saliyané kuwi uga ana 1) jenenge ritual tradhisi, 2) cerita sejarah mula bukannya TKK lan TK, 3) sipate ritual TKK lan TK, 4) dhanyang, 5) pepundhen utawa tapal watese alam dunya lan alam ghoib, 6) wektu nglakoni, 7) pelaku kebo-keboan lan

keboan, 8) kostum, 9) urutan tatalaku, lan 10) ubarampe. Aspek pepadhane yaiku 1) kanggo ngucap rasa syukur Gusti Allah lan Dewi Sri, 2) padha-padha ditindakake ing sasi Sura lan setaun sepisan, 3) padha-padha nganggo simbol lan sipate kewan kebo, nanging ora nganggo kewan kebo, 4) padha-padha ditindakake ing sawah, 5) kanggo nyuwun udan, asil panen kang akeh, lan supaya diadohake saka pageblug lan 6) anane para dhanyang desa. Komparasi kang ana ing sajrone ritual TKK lan TK uga nduweni maksud lan makna tartamtu kang dipercaya karo masyarakat desane dhewe-dhewe.

TKK lan TK nate mati utawa *vacum* lan ora dilaksanakake amarga alasan keyakinan lan politik. Saliyané *vacum* lan ora dilaksanakake uga desa ing kecamatan Rogojampi lan Singojuruh akeh kang ninggal lan ora nglaksanakake TKK lan TK, desa kasebut kayata desa Macan Putih, Gladag, Bayu, Watukebo, lan Lateng ing desa-desa kasebut wis ora dilaksanakake. Desa kang isih nglaksanake lan nguri-uri TKK lan TK mung desa Alasmalang lan Aliyan. Upaya pelestarian budaya dhaerah kang bisa ditindakake karo para warga desa lan masyarakat sakupengen lumantar telung unsur yaiku 1) Internalisasi upaya pelestarian kang asale saka awake dhewe. 2) Sosialisasi upaya pelestarian kang ditindakake lumantar omong-omongan lan menehi pangeruh marang kawula mudha. Lan 3) Enkulturasasi upaya pelestarian kang asale saka pengaruh masyarakat liya lan pemerintah kabupaten. Upaya pelestarian budaya dhaerah kang ditindakake dening pemerintah lan masyarakat desa Alasmalang lan Aliyan khususé yaiku mulai ngenalake TKK lan TK ing khalayak liya lumantar media sosial, informal, nonformal, lan formal arupa dunya pendhidhikan nggunakake video dhokumentasi lan cerita asal mulane TKK lan TK khususé ing kabupaten Banyuwangi.

Pamrayogi

Panliten ngenani TKK lan TK mujudake panliten kang mbutuhake pamrayoga kanggo panliten sabanjure. Tradhisi kang ditindakake setaun pisan iki mangaribawani kanggo masyarakat. Babagan kasebut bisa tumuju ing pangaribawa becik lan ala sajrone negesake tradhisi. Sakabehe gumantung saka masyarakat lan pamikiran saben pawongan. Nanging anane tradhisi iki dikarepake supaya isih ngugemi lan nguri-uri budaya Jawa kang isih ana nganti jaman saiki. Tradhisi iki minangka wujud rasa syukur dhumateng Gusti Kang Murbeng Dumadi uga dedonga lan ngurmati para leluhur ing jaman biyen. Pakulinan kang ditindakake wiwit biyen nganti saiki nuduhake yen masyarakat tansah ngugemi lan nglestariake budaya kanthi tumemen.

KAPUSTAKAN

- Afifuddin. 2009. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Pustaka Setia.
- Arikunto, Suharsimi. 2013. *Prosedur Penelitian : Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta : Rineka Cipta.
- Azizah, Siti Lailatul Nur. 2014. *Kesenian Kuntulan Dalam Suku Using Di Banyuwangi Tahun (1950-*

- 1980): *Studi Akulturasi Antara Unsur Islam Dengan Kesenian Kuntulan*. PhD Thesis. UIN Sunan Ampel Surabaya.
- Bahry, Donna L. 1995. "Crossing Border: The Practice of Comparative Research", dalam Jarol B. Manheim dan Richard C. Rich, *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science*, London: Longman Publisher.
- Depdikbud, 1997. *Studi Kasus*. Jakarta: Depdikbud.
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta : Pustaka Widyatama.
- ..... 2015. *Etnologi Jawa*. Yogyakarta: CAPS (Center for Academic Publisng Service)
- Hariwijaya, M. 2012. *Ngono ya ngono ning aja ngono: tafsir deskriptif filsafat & kearifan Jawa*. Yogyakarta. Elmatara.
- Herusatoto, Budiono. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta: Ombak
- Horton, Paul. B & Chester L. Hunt, terj: Aminuddin Eam. 1987. *Sosiologi*. Jakarta. Erlangga
- Koplan, David & Maners, Albert. A. 2002. *Teori Budaya*. Terjemahan Landung Simatupang. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Kuntjara, Esther. 2006. *Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Kuntowijoyo. 1987. *Masyarakat dan Budaya*. Yogyakarta: Tiara Wicana.
- Koentjaraningrat. 1985. *Kebudayaan, Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- ..... 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Aksara Baru.
- ..... 1987. *Pengantar Hukum Adat Kebudayaan Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia
- ..... 2010. *Manusia dan Kebudayaan Indonesia*. Jakarta: Djambatan
- Lijphart, Arend. 1975. "The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research", dalam : *Comparative Political Studies*. Sage Publications Inc.
- Moleong, Lexy J. 2009. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- Nazir, Moh. 2005. *Metode Penelitian*. Jakarta: Ghalia Indonesia.
- Poerwadarminto. 1984. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Sobur, Alex. 2004. *Analisis Teks Media* Bandung: Remaja Rosdakarya
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: UNESA Unipress dan Citra Wacana.
- Sugiyono, 2009, *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif dan R&D*, Bandung : Alfabeta.
- Sukarman. 2006. *Pengantar Kebudayaan Jawa*. Surabaya: Unesa Unipress.
- Sutarto, Ayu dan Sudikan, Setya Yunawan. 2008. *Pemetaan Kebudayaan Di Provinsi Jawa Timur Sebuah Upaya Pencarian Nilai-Nilai Positif*. Jember : Biro Mental Spiritual.
- Sutarto, Ayu. 2010. *Kamus Budaya Dan Religi Using*. Jember : Lembaga Pendidikan Uneversitas Jember.
- Suwarni dan Widayati, Sri Wahyu. 2011. *Dasar-dasar Upacara Adat Jawa*. Surabaya: Penerbit Bintang.
- Syaiful, Moh dkk. 2015. *Jagat Osing Seni, Tradhisi Dan Kearifan Lokal Osing*. Banyuwangi. Lembaga Masyarakat Adat Osing
- Tim Penyusun. 2003. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta : Pustaka Jaya-Girimustik Pasaka
- SUMBER INTERNET
- [Http://e-journal.uajy.ac.id/8883/3/2mts02204.pdf](http://e-journal.uajy.ac.id/8883/3/2mts02204.pdf) (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <http://jurnalmahasiswa.unesa.ac.id/index.php/avatara/article/view/1132/830> (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <http://digilib.uinsby.ac.id/17243/4/bab%201.pdf> (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <https://anzdoc.com/35-ii11-budaya-arek-menurut-ayusutarto-komunitas-arek-terke.html> (diakses 18 November 2018, 20.00 WIB)
- <https://anzdoc.com/queue/suku-osing-banyuwangi.html> (diakses 20 Januari 2019, 11.00 WIB)